

Derleme Makale

ZENON VE BERGSON FELSEFESİNDEN HAREKETLE
FİLM ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Murat ŞAHİN¹

Özet

19. yüzyılın sonlarında, uzun bir birikimin ardından, bir teknolojik yenilik olarak ortaya çıkan ve durağan görüntülerin hareketli olarak gösterilmesini olanaklı kılan filmde, hareketin nasıl oluştuğu üzerine düşünülmüştür. Filmde hareketin oluşumuyla ilgili olarak ileri sürülen görüşlerin dayanak noktasını, eski çağlara kadar uzanan görüşlerin oluşturduğu bilinmektedir. Çalışmada ilk olarak, Zenon'un hareket üzerine görüşlerinden yola çıkarak filmde hareket konusu irdelenmeye çalışılmaktadır. Elealı Zenon'un kim olduğu, felsefi görüşlerinin dayanağını nelerin oluşturduğu ve mensubu olduğu Elea Okulu'na yer verilmiştir. Ayrıca Elea Okulu'nu da içine alan Antik Yunan felsefesinde doğa felsefecilerinin görüşlerine de değinilmiştir. Daha sonra paradoks kavramına, Zenon'un hareket ve çokluğa ilişkin paradokslarına, çalışmayı doğrudan ilgilendirdiği için hareket paradoksuna detaylı olarak bakılmıştır. Ayrıca Zenon'un hareket paradokslarına eleştiriler getiren Aristoteles ve Bergson'un görüşlerine yer verilmiştir. Filmde hareketin oluşumunu açıklamak için ilk olarak görünürde hareket kavramına ve bu konunun anlaşılması için otokinetik, stroboskopik ve fi olgusu deneylerine değinilmiştir. Daha sonra an kavramına ve filmde hareket konusuyla ilgili olarak Herbert Zettl'in görüşlerine yer verilmiştir. Eisenstein'in filmde hareket ve kurguya ilişkin görüşleri aktarıştır. Son olarak, hareket felsefesinden etkilenen "atraksiyon sinema" kavramı altındaki filmlerin analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda araştırmacının genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hareket, Zaman, Zenon, Bergson, Film, Atraksiyon Sineması

THINKING ON THE FILM THROUGH THE PHILOSOPHY OF ZENON AND BERGSON

Abstract

In the late 19th century, after a long accumulation, it emerged as a technological innovation, and it was thought about how the movement occurred in the film which made it possible to display still images in motion. It is known that the opinions put forward regarding the formation of motion in the film form the basis of the ideas extending up to ancient ages. In this work entitled "Zenon's movement paradox and film", Zenon's approach to motion is sought to explore the motion in film. In the study, Elea School, where Eleanor Zenon was who, what constitutes the basis of his philosophical views and belongs to him, is included. In addition, the views of the philosophers of nature in the Ancient Greek philosophy, including the Elea School, are also mentioned. Later, the paradox of Zenon, the paradox of movement and multiplicity, the paradox of motion, as it directly concerns the work. It also included the views of Aristotle and Bergson, who criticized Zenon's movement paradoxes. To explain the formation of motion in the film, firstly and the autokinetic, stroboscopic, and fi-nality experiments for the understanding of this phenomenon. Later, concept of moment and regarding the motion in the film Herbert Zettl's views were included. Eisenstein's motion and fiction views in the film were transferred to the study. Finally, the analysis of the films under the concept of "attraction cinema", which was influenced by the philosophy of movement, was carried out. At the end of the study, a general evaluation of the research was conducted.

Key Words: Movement, Time, Zenon, Bergson, Film, Cinema of Attraction

¹ Araştırma Görevlisi Doktor, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Gönderim Tarihi/Received: 07.03.2021 **Kabul Tarihi/Accepted:** 28.06.2021

<https://doi.org/10.53495/e-kiad.892765>

Extended Abstract

At the end of the 19th century, after a long accumulation, the film, which emerged as a technological innovation and made it possible to show still images in motion, was thought about how movement is formed. It is known that the mainstay of the views put forward regarding the formation of the movement in the film is the views dating back to ancient times. In this study called "Zenon's paradox of motion and the movie", it is tried to examine the subject of motion in the film, based on Zenon's views on movement. In the study, firstly, who is Zenon from Elea, what constitutes the basis of his philosophical views and the Elea School he is a member of are included. In addition, the views of natural philosophers in Ancient Greek philosophy, which included the Elea School, were also mentioned. Later, the concept of paradox, Zenon's paradox of motion and multiplicity, and the paradox of motion, as it directly concerns the study, has been examined in detail. In addition, the views of Aristotle and Bergson, who criticized Zenon's movement paradoxes, were included. Finally, in order to explain the formation of motion in the film, firstly the concept of motion in sight and autokinetic, stroboscopic and fi phenomenon experiments are mentioned to understand this subject. Later, Herbert Zettl's views on the concept of moment and the subject of movement in the film are included. The study was completed by conveying Eisenstein's views on movement and editing in the film. At the end of the study, a general evaluation of the research was made. In this study called "Zenon's movement paradox and film", generally, based on the movement paradox of Zenon, how the movement is formed in the film and the approaches and criticisms about this subject are included. Then, Henri Bergson's views on movement and time were mentioned. In the film, it can be said that the movement is based on inactivity rather than moving moments like the functioning of human perception, and it is created by adding these moments one after another. The views of Herbert Zettl regarding the formation of the movement in the film are especially important. A conclusion reached at the end of the study is that the motion in the film works in the analog system similar to the arrow paradox posed by Zenon on the pellicle. The illusion of motion or the apparent phenomenon of motion, supported by various psychological experiments, points to Zenon's stationary moments. In addition, the movement in the film also consists of the succession of static moments and the emergence of a new movement. When the movement and time in the film are considered from the views of Henri Bergson, it is seen that they correspond to digital cinema. It can be said that Eisenstein, who operates the phenomenon of movement in the film in a new style with his fictional understanding, has developed a new cinematic language especially based on the concept of "moment". For Eisenstein, each still frame in cinema not only has a meaning on its own, but also has the potential to gain a new meaning by connecting with another frame. For Eisenstein, the importance of cinema encompasses much more than the formation of an apparent movement by bringing still frames

one after another. First of all, if cinema is to be a tool that affects the masses, it should contribute to the production of meaning. For Eisenstein, who argues that meaning arises from conflict, meaning in cinema also emerges as a result of the clash of frozen frames with each other. For Eisenstein, each frame has a meaning on its own, but it also carries a new meaning potential by coming side by side with another frame.

Giriş

“Zenon ve Bergson felsefesinden hareketle film üzerine düşünmek” adlı bu çalışmada genel olarak, Zenon’un hareket paradoksundan ve Bergson “süre”ye ilişkin fikirlerinden yola çıkarak filmde hareketin nasıl oluştuğu ve bu konuya ilişkin yaklaşımlar ve eleştirilere yer verilmiştir.

Zenon’un da mensubu Elea Okulu, Antik Yunan’da doğa felsefecileri grubunda bulunmaktadır. Doğa felsefecilerinin ilgilendikleri ana konular; evrenin ilk maddesinin ne olduğu, bilgiye akılla mı deneyle mi ulaşılacağı ve hareket, değişim ve oluşun olup olmadığı konularıdır. Elea Okulu’ndan önce, Batı Anadolu kıyıları ve bugünkü Yunanistan’ı içine alan İyonya bölgesindeki, İyonya ve Milet Okulları filozofları daha çok evrenin ilk maddesinin yani arkhé’nin ne olduğu konusu üzerinde durmuşlardır. Arkhe’ye Thales su, Anaximenes hava ve Anaksimandros ise bir madde ismi söyleyerek apeiron adını vermiştir. Heraklatios ise bu ilk maddenin ateş olduğunu söylemiştir. Ayrıca Heraklatios değişim konusunda da “her şeyin değiştiğini” söyleyerek kendinden sonra gelecek olan Elea Okulu mensuplarının görüşleriyle taban tabana zıt görüşler ortaya atmıştır.

İyonya bölgesinin Persler tarafından istilası sonrası bu bölgedeki felsefe okulları sona ermiştir. Daha sonra İtalya’nın güneyinde bulunan Elea kentinde Ksenophanes’in öncülüğünde yeni bir felsefe okulu kurulmuştur. Bu okulun düşünceleri İyonya Okulu’nun görüşlerine karşı olarak ortaya çıkmıştır. Duyular dünyasının bir yanılama dünyası olduğunu ve gerçeğe akılla ulaşılacağını savunan Ksenophanes, Elea Okulu’nun temel düşüncesini oluşturan “birlik ve değişmezlik” anlayışını ortaya atmıştır. Bu okulun felsefesi varlık felsefesidir; “birliği kabul ederek çokluğu, varlığı kabul ederek yokluğu ve hareketi kabul ederek

hareketsizliği" savunmaktadır. Ksenophanes'dan sonra okulun başına geçen Parmenides ise "Var olana Bir, Bir olan demektir. Bir olan değişmez, bölünmez, yoğunlaşmaz, seyrelmez, yok olmaz, doğmamıştır, birliktir. Parmenides, Heraklatis'ın "her şey hareket halindedir" görüşünün aksine "her şey durmaktadır, hareket yoktur" görüşünü savunmaktadır. Parmenides'in öğrencisi olan Zenon ise hocasının çokluğa ve harekete ilişkin geliştirdiği düşünceleri savunmuştur. Bu amaçla ortaya attığı paradokslarla çokluğun ve hareketin olamayacağını ortaya koymaya çalışmıştır.

Zenon hareketin olamayacağına dair ortaya attığı ok paradoksu en çok bilinenler arasında bulunmaktadır. Bu paradoksa göre ok bir yerden başka bir yere fırlatıldığında havada hareket etmez ve durmaktadır. Çünkü ok havada her anda kendi ölçüsünde bir yeri kaplamaktadır. Zenon'nun harekete ilişkin bu yaklaşımına karşı Aristoteles ve Henri Bergson çeşitli eleştiriler getirmişlerdir.

Bergson, oluşun ve hareketin olduğunu söyleyerek Zenon'nun karşısında bir konumda bulunmakla birlikte bilimin, Zenon'nun harekete ilişkin görüşlerine benzer şekilde işlediğini hareketi parçalayarak, bölerek ve yeniden oluşturduğunu eklemektedir. Aynı şekilde filmde hareketin de parçalardan oluşan hareketsiz anların bir araya getirilerek yeni bir hareketin oluşturulduğu söylenebilir. Filmdeki hareket tıpkı insan algısında meydana gelen hareket hissine benzemektedir. Bu konuda yapılmış olan psikolojik deneylerde de aslında hareket etmeyen nesnelere karşısında gözün hareket yanılması yaşadığı ortaya çıkmıştır. Filmde hareketin oluşumuyla ilgili olarak Herbert Zettl, Zenon'nun görüşlerinden yararlanarak filmde hareketin hareketsiz anların arka arkaya getirilerek oluşturulduğu ifade etmektedir.

Bu kavramsal çerçeve ardından sessiz dönem sinemanın ilk yıllarını "atraksiyon sineması" olarak ifade eden Tom Gunning'in görüşlerinden hareketle ilk dönem sessiz sinemadaki filmlerin hareket felsefesi üzerinden analizi yapılacaktır. Erken dönem sinema tarihi üzerine çalışmaları bulunan Gunning, 1906 öncesi sinemaya, "atraksiyon(lar) sineması" adını vermektedir (2006).

Felsefe ve Hareket

Çalışmanın bu bölümünde, “Elealı Zenon’un kim olduğu”, “felsefi görüşlerinde hangi kaynaklardan beslendiği” ve “düşünce sisteminin belirleyici özelliklerinin neler olduğuna” yer verilecektir. Bu amaçla ilk olarak, felsefe literatüründe Elealı Zenon’yu da içine alan “Antik Yunan’da Doğa Felsefesi” konusuna değinilecektir. Daha sonra Zenon’un mensubu olduğu “Elea Okulu’na ve bu okulun görüşlerine” yer verilecektir. Bu bölümün son kısmında ise “Elealı Zenon’un fikirlerine ve bu fikirlerin oluşumunda etkili olan kaynaklara” bakılacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde Elealı Zenon’un “çokluğa ve harekete” ilişkin paradokslarına yer verilecektir. İlk olarak paradoksların ortaya atılma gerekçeleri ve paradokslarla ulaşılmaya çalışılan amaçlara değinilecektir. Daha sonra kısaca Zenon’un çokluğa dair paradokslarına ve çalışmayı doğrudan ilgilendirdiği için harekete ilişkin paradokslar ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Son kısımda ise Zenon’un hareket paradokslarına getirilen eleştiriler yer bulacaktır.

Antik Yunan’da Doğa Felsefesi

Antikçağ felsefesi, Uzakdoğu, Hint, Mısır, Mezopotamya, Hitit, Fenike, Pers, Roma, Yunan kültürlerinin bir bileşiminde oluşmaktadır. Ancak ilk felsefe yapan toplum olarak Yunanlar ön plana çıkmaktadır. Antikçağda Yunanlar, ilk defa olayları, dini ya da pratik kaygıdan uzak, düşünme ve anlama eylemi olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin Doğu’ya ait çeşitli düşüncelerden etkilenen Yunanlar, Mısırlıların geometri bilgisini Nil’in taşkınlarını önlemede kullanmaları yerine ya da Babillerin astronomi bilgisini dini bilgileri açıklamada faydalanmanın yerine bir düşünme eylemi olarak dış dünyayı anlamada kullanmışlardır (Cevizci, 2009: 13-17). Antik Yunan felsefesi bilgiyi istemeyi, dini ve pratik kaygıdan uzak görmesinin yanında bilgiye ulaşmada da sistematik, bilimsel ve kavramsal bir yol inşa etmiştir. Bilme ve anlama isteğinin karşılığı olarak başlangıçta dış dünyaya daha sonra insana yönelen Antik Yunan filozofları, bilgiye ulaşmada dini açıklamalar yerine akıl ve deneye başvurmuşlardır.

Antik Yunan felsefesi genel olarak Sokrates öncesi ve Sokrates sonrası dönem olarak ayrılmaktadır. Sokrates öncesi dönemde daha çok dış dünyaya odaklanılmış, Sokrates ile birlikte insan ve toplum da araştırılan konular arasına girmiştir. Elealı Zenon'un da aralarında bulunduğu Sokrates öncesi filozoflar "doğa felsefecileri" grubunu oluştururlar. Doğa felsefesinde varlık ve bilgi felsefesine ilişkin "evrenin ilk maddesi (arkhe) nedir?", "bilgiye hangi yolla (deney, duyu, akıl) ulaşılır?" ve "değişim, hareket ve oluş var mıdır?" gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

Bu dönemde, Fizikçiler Okulu olarak da bilinen İyonya (Milet) Okulu, maddenin varlığını yine maddede arayarak bulunabileceğini ön varsayarak ilk madde (arkhe) sorununa eğilmişlerdir. İyonya bölgesinde bulunan Heraklatios, mutlak varlığın aksine değişmeyi savunmuştur. Pythagorasçılar varlık sistemini matematikleştirmeye yönelmişlerdir. Elea Okulu mensupları ise İyonya Okulu gibi ilk madde (arkhe) sorunu ile ilgilenmemişler, Heraklatios'un aksine mutlak varlık görüşünü savunmuşlar ve değişme-çokluğu reddetmişlerdir. Antik Yunan'da doğa felsefesi alanında İyonya Okulu (Thales, Anaximandros, Aneximenes, Heraklatios), Elea Okulu (Ksenophanes, Parmenides, Zenon) ve bu iki okul arasındaki dönemde bulunan Pythagorasçılar bulunmaktadır (Kranz, 1984: 27-96).

Yunan felsefesinin ortaya çıktığı coğrafya Batı Anadolu ve Ege'de bulunan adaları kapsayan İyonya bölgesidir. Bu bölgede bulunan Milet (İzmir ve çevresi), Yunan felsefesi kapsamında yer alan filozofların ilk ortaya çıktıkları yerdir. Aristoteles'in "Doğa Filozofları" (1985: 163) olarak adlandırdığı İyonyalı filozoflar, "değişim, doğuş ve büyüme, çöküş ve ölüm" olgularıyla yakından ilgilenmişler ve ana sorun olarak evrenin ilk maddesi (arkhe) üstüne kafa yormuşlardır (Copleston, 1990: 9-15). Antik Yunan felsefesinde arkhe sorununu ele alan filozoflar Thales, Anaximandros ve Aneximenes'dir. Bu filozoflar evreni ve doğa olaylarını doğaüstü güçlerle açıklamak yerine yine oluşun kaynağını doğada aramışlardır. Bu üç filozof Aristoteles'in Metafizik adlı eserinde ifade ettiği gibi "her şeyin ilkeleri olarak sadece maddi yapıda ilkeleri" kabul etmekteydiler. Varlığa kaynaklık eden arkhe, kendi

içinde varlığını devam ettirirken bütün varlık kendinden türeyip yine kendisine dönecek bir yapıya sahip olduğu anlayışı bulunmaktadır. Bundan dolayı “diğer hiçbir varlık ne doğmuş ne de yok olacaktır; ister tek, ister çok olsun, geri kalan bütün varlıkların kendisinden doğduğu ancak kendisi sürekli olarak varlığını sürdüren bir doğanın varlığına muhtaçtır” anlayışına sahiptirler (1985: 155). İyonya Okulu doğa felsefecilerinin ortak problemi olan arkhe sorununa verdikleri cevaplar birbirlerinden farklı olmuştur. Platon’un Diyaloglar’da bahsettiği Yedi Bilge (Hepta Sophoi)²’den biri olan Thales, ilk maddenin “su” olduğu söylemektedir (Aristoteles, 1985: 156). Thales’e göre “her şeyin başlangıcı sudur” (Laertios, 2009: 20), Onu bu düşünceye götüren şey “her şeyin sıvımsı bir varlıktan beslendiğine ve sıcaklığın kendisinin de ondan çıktığına ve onunla yaşadığına ilişkin gözlemi” olmuştur (Aristoteles, 1985: 156). Anaksimandros da Thales gibi varlığın ilk maddesini aramıştır. Ancak O, Thales gibi varlığın bu ilk ögesini belli bir maddeye indirgememiştir. Anaksimandros zaman ve mekan ile sınırlanamayan, gelip geçici olmayan varlığın bu ilk tözünü “her şeyi kuşatan ve yöneten” anlamında “apeiron” olarak adlandırmaktadır (Aristoteles, 1997: 120). “O ne sudur, ne de ögeler diye bilinen şeylerden biridir, ama onlardan ayrı ve sonsuz bir doğadır ki, göklerin ve içlerindeki dünyaların tümü ondan doğar” (Kranz, 1984: 25). Anaksimenes’e göre ise varlığın ilk maddesi havadır (Aristoteles, 1985: 156). Anaksimenes ana maddenin birliği ve sonsuzluğu kapsamı gerektiğini söylemekte ve her şeyin havadan meydana geldiğini ve yine dağılıp hava olduğunu ifade etmektedir (Kranz, 1984: 35). İyonya Okulu’nun temsilcisi olan bu üç filozof ilk madde olan arkhe ile ilgilenmişlerdir.

Persler’in Milet’i istilası ile İyonya Okulu dönemi sona ermiştir ancak bu okulun öğretileri başta Heraklitos olmak üzere daha sonra gelecek olan Elea Okulu üzerinde de etkili olacaktır (Gökberk, 1980: 24). Miletli doğa filozoflarıyla başlayan, her şeyin kendisinden yapıldığı temel şeyin (arkhenin) ne olduğunu sorgulama, Efesli filozof

²Antik Yunan uygarlığının altın çağı olan M.Ö. 6. ve 7. yüzyıla damgasını vurmuş olan yedi bilge filozof, devlet adamı ve kanun koyucu “Miletli Thales, Lindoslu Cleobulos, Atinalı Solon, Spartalı Chilon, Prieneli Bias, Korinthli Periander ve Midillili Pittacus” dur (Platon, 2009).

Herakleitos'la devam etmiştir. Herakleitos'a göre bu ilk madde ateştir (Aristoteles, 1985: 156). Herakleitos, evreni oluşturan ana maddeyi, bir başka maddeyle eşleştirerek Miletli filozofların yaklaşımlarını benimsemekte ancak evrenin sonsuz bir değişim içinde sürekli bir akan süreç olduğunu savunarak Miletli filozoflardan ayrılmaktadır (Aslan, 2007: 123). Herakleitos doğada her şeyin akış içinde olduğunu hiçbir şeyin bu akış sürecinin dışında kalmadığını belirtmektedir (Platon, 2009: 402). "Matematiğin ilkelerinin bütün varlıkların ilkeleri olduğunu düşünen" ve bu ilkeler arasında doğaları gereği "sayıların ilk ilkeyi oluşturduğunu" savunan (Aristoteles, 1985: 161) Pythagorasçılar ise İyonya Okulu ve Elea Okulu arasında bir geçiş dönemini oluşturmaktadırlar. Pythagorasçılar için evren, bir uyum içinde bulunmakta ve estetik bir görünümü barındırmakta bu düzen ise kendisini sayılara borçlu olup "her şey sayıdan oluşmaktadır" (Timuçin, 2004: 195-197).

Elea Okulu

Elea, güney İtalya'da Napoli'nin Levkania bölgesinde, günümüzde yerinde Castellammare della Bruca adında kasabanın bulunduğu bir kenttir (Timuçin, 2004: 198). Latinlerin Velia adını verdikleri (Akarsu, 1975: 75) Elea, Perslerin İyonya'yı istilasıyla o bölgeden Elea'ya gelen ve öğretileriyle çok sayıda filozofu etkileyen Ksenophanes'in kurulmasında ön ayak olan okul adıyla bilinmektedir. Varlığın ortaya çıktığı ilk madde (arkhe) sorunu ile ilgilenen Fizikçiler Okulu olarak bilinen İyonya Okulu'na bir tepki olarak ortaya çıkan Elea Okulu, arkhe sorunuyla ilgilenmemiştir. Bu okulun felsefesi varlık felsefesidir; "birliği kabul ederek çokluğu, varlığı kabul ederek yokluğu ve hareketi kabul ederek hareketsizliği" savunmaktadır (Bolay, 2009: 107). Elea Okulu'nun önde gelen filozofları Ksenophanes, Parmenides ve Zenon'dur. Bu üç filozoftan Zenon Parmenides'in öğrencisiyken Parmenides hakkında kesin bir bilgi olmamasına rağmen Ksenophanes'in öğrencisi olabileceğine dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak her ne olursa olsun bu üç filozof birbirinden büyük oranda etkilenmiştir.

Ksenophanes, İyonya Okulu'nun "Tanrı'yı maddenin içinde etkisi olan bir şey olarak görmesi" anlayışına ve çok tanrıçılığa karşı çıkmaktadır (Kranz, 1984: 51). Duyular dünyasının bir yanılsama dünyası olduğunu ve gerçeğe akılla ulaşılabileceğini savunan Ksenophanes, Elea okulunun temel düşüncesini oluşturan "birlik ve değişmezlik" anlayışını ortaya atmıştır (Timuçin, 2004: 198) ve "bir ve değişmez olanın Tanrı olduğunu" söylemiştir (Aristoteles, 1985: 163). Ksenophanes'ın fikirleri Elea Okulu'nun temel düşüncelerinin oluşumu üzerinde belirleyici olmuştur. Elealı Parmenides, Ksenophanes ile görüşüp görüşmediği bilinmemesine rağmen ondan etkilendiği bilinmektedir (Timuçin, 2004: 198). Ksenophanes aynı zamanda Anaximandros ve Pythagorasçı Ameinias'tan da etkilenmiştir (Gökberk, 1980: 28). Parmenides, duyular dünyasının çelişkili olduğunu; gerçeğe, çokluğun bir kökten geldiğini varsayan deney yöntemiyle ulaşılamayacağını ancak akılla ulaşılabileceğini varsaymaktadır. Parmenides, doğruyu yalnız aklın verebileceğini; aklın, meydana gelmeyi, değişmeyi, hareketi yani var olan bir şeyin var olmayan bir şey haline geçmesini ve bunun tersini kavrayamayacağını bundan dolayı var olmayan diye bir şeyi yadsımak zorunda olduğunu söyler ve "Yalnız var olan vardır, ancak varolan düşünülebilir. Varolmayan yoktur, bu nedenle de düşünülemez" demektedir (Kranz, 1984: 75). Parmenides "Varlık'ın dışında Var Olmayan'ın olmadığından emin olan o, tek bir şeyin, yani Varlık'ın kendisinin zorunlu olarak var olduğunu ve başka hiçbir şeyin var olmadığını düşünmektedir" (Aristoteles, 1985: 163). Parmenides bu Var olana Bir, Bir olan demektedir. Bir olan değişmez, bölünmez, yoğunlaşmaz, seyrelmez, yok olmaz, doğmamıştır, birliktir. Parmenides, Heraklatis'un "her şey hareket halindedir" görüşünün aksine "her şey durmaktadır, hareket yoktur" görüşünü savunmaktadır.

Elealı Zenon'un Düşünce Dünyası

M.Ö. 5. yüzyılda (490-430) yaşamış olan Elealı Zenon hakkında günümüze ulaşan bilgiler daha çok Platon'un Parmenides ve Aristoteles'in Fizik adlı kitaplarından elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Zenon, Elea'da doğmuş ve hocası

Parmenides'ten yirmi beş yaş küçüktür. Elea Okulu'nda düşündüklerini nesir diliyle yazan ilk filozof olan Zenon'nun Kavgalar veya Tartışmalar, Tabiatçı Filozoflara Karşı ve Tabiata Dair gibi yapıtları bulunmasına rağmen günümüze kitaplarından ulaşan birkaç yazısı bulunmaktadır (Sena, 1964: 582). Platon Parmenides adlı diyalogunda, Zenon'nun hocası Parmenides ile birlikte Atina'ya geldiğini ve bu esnada yirmi yaşlarında olan Sokrates'in her ikisinin de derslerini dinlediğini anlatmaktadır (Platon, 2011: 10).

Elealı Zenon, Parmenides'in "Bir olanın biricik gerçek varlık olduğu, çokluğu ve hareketi varsaymanın düşünülemediği, böyle bir düşüncenin çelişmelere sürükleyeceği" sistemine yeni bir şey eklememiş olup sadece onu İyonya Okuluna karşı savunmuştur (Gökberk, 1980: 29). Platon Parmenides adlı diyalogunda Zenon'yu şu şekilde konuşturmuştur: "Gerçekte benim bu düşüncelerim Parmenides'in öğretisi için onunla alay etmeye kalkışanlara karşı bir girişimdir. Benim bu düşüncelerim nesnelere çokluğunu ileri sürenlere karşı bir duruştur" şeklinde konuşarak felsefesinin temelini hangi düşüncenin oluşturduğunu aktarmaktadır (Platon, 2011: 10). Sokrates Zenon'nun bütün gayretinin hocası Parmenides'in birlik düşüncesini savunmak olduğunu söylemekte ve "üstadının hareket etmeyen birini, aksi tezlerinin boşluğunu göstermek suretiyle ispat etmiştir ve Onun bu konudaki başarısından dolayı kendisine Elea Canbazı sıfatı verilmiştir" demektedir (Sena, 1964: 583).

Bilimin esasının duyumlarda arandığı İyonya Okulu'na karşı, duyumların aldatıcı olduğunu bu nedenle akla önem vermek gerektiğini savunan ve daha sonraki bazı yaklaşımların sahip olduğu "çokçuluğa" ve "harekete" eleştiriler getiren Zenon'nun çalışma tarzı, ele aldığı hipotezi ilk olarak doğru kabul etmesi ve onu çürütmeye çalışmasıdır. Benzer yaklaşımı Zenon, bir olanın biricik gerçek varlık olduğu, çokluğun ve hareketin düşünülemediğine karşı ileri sürdüğü "çokluğa ve harekete" karşı paradokslarda da kullanmaktadır.

Zenon'un Paradoksları

Yunanca'da "kabul, sanı, inanç ve düşünme" anlamlarına gelen doxa ile "ötesinde, karşısında" anlamlarına gelen para- ekinden oluşmuş paradoks kelimesi, etimolojik olarak 'karşı kabul' anlamına gelmektedir. Paradokslar mantıksal doğruluk değeri esas alındığında aynı anda açıkça ispatlandığında çürütülen, çürütüldüğünde ispatlanan mantıksal bir zorunluluk getirmektedir (Lacey, 1986: 170). Paradoksun içerisinde doğru ve yanlış değer taşıyan ancak genel kabullere karşı ileri sürülen iddialar ve onlara ters düşen ifadeler olduğunu söyleyen Cevizci'ye (2003: 317) göre paradoks, "genel inançlara aykırı düşen önerme, sezgisel olarak kabul edilmiş olan öncüllerden yola çıkarak, bu öncüllerden tümdengelimsel akıl yürütme ile, ya bir çelişki yani doğru olamayan, ya da temel inançlara aykırı olan bir sonuç çıkarma durumu" olarak tanımlarken, paradoksun genel inançlara, kabullere aykırı olsa da doğru gözükken bir yönü olduğunu ifade etmektedir.

Zenon ve mensubu olduğu Elea Okulu "değişmeyen, hareketsiz ve sabit olan varlık" anlayışına sahiptirler. Bu yüzden Zenon ve Okul üyeleri değişim ve hareketin bir yanılsama olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Zenon, Parmenides'in Bir Olan'ın biricik gerçek varlık olduğu öğretisini "çokluğu ve hareketi" varsaymanın düşünülemeyeceğini, böyle bir düşüncenin çelişmelere sürükleyeceğini göstermeye çalışmaktadır. Zenon bunu da "çokluğa ve harekete" karşı ileri sürdüğü kanıtlarıyla yapmıştır. Bu kanıtlarıyla Zenon, "sonsuz bölünebilen bir uzay ve zamanı kabul etmenin bizi nasıl bir yığın güçlkle karşılaştırdığını" ortaya koymaya çalışmıştır (Gökberk, 1980: 29). Zenon'ya göre duyulur dünya ancak duyu organları aracılığıyla tanınabilir, bu alan bir görünüm ve yanılsamalar alanıdır, bir yokluk alanından başka bir şey değildir. "Yalnızca düşünülür dünya vardır. Bilginin konusu işte bu düşünülür dünyadır. O birdir, mutlak, değişmez, ölümsüz ve evrenseldir" (Timuçin, 2004: 200). Zenon kanıtlarıyla "varolan şey bir çokluk ve hareket diye düşünülürse çelişmelere düşüleceğini, öyle ise varolanın ancak bir ve hareketsiz olduğunu" ortaya koymaya çalışmaktadır (Gökberk, 1980: 30).

Zenon'un çokluğa ilişkin paradokslarına Semplisius'un Fizik kitabından, harekete dair delillerine ise Aristoteles'in Fizik kitabından ulaşılmaktadır (Sena, 1964: 583).

Zenon çokluğa ilişkin paradokslarıyla çokluğun yanıltıcılığını ve varlıkta Birliği ortaya koymaya çalışmaktadır. Zenon'un çokluğa ilişkin üç paradoksu bulunmaktadır. İlk paradoks, varlığın çokluğunu düşünmeye yöneliktir. Buna göre, "nesnelere çokluk iseler hem sonsuz küçük hem de sonsuz büyüktürler", çünkü varolan bölündüğünde, bu bölünen parçaların artık bölünemez noktalar olduğunu düşünülürse, bunlar büyüklüğü olmayan bir hiç olurlar. Bir araya getirilirse bunlardan yine bir büyüklük elde edilmez, büyüklüğü olmayan bir şeyin kendisine eklenmesiyle hiçbir şey büyüklük bakımından bir şey kazanmaz. Bu parçalar uzamlı diye düşünülürse çoğun bir araya gelmesiyle sonsuz bir büyüklük meydana gelecektir. İkinci paradoks, "nesnelere çok iseler sayıca hem sonlu hem de sonsuz olurlar". Sayıca sonludurlar çünkü ne kadar iseler o kadar olacaklardır. Daha çok ya da daha az olmayacaklardır. Nesnelere aynı zamanda sayıca sonsuzdurlar da çünkü boyuna birbirlerini sınırlarlar böylece kendilerini başka nesnelere ayırırlar; bu başka nesnelere kendileri de yine yakındaki nesnelere sınırlarla ve bu böyle sürer gider. Zenon'un çokluğa ilişkin son paradoksu ise "her şey uzaydadır" denilince uzayında bir uzay içinde bulunması, uzayın içinde bulunduğu bu uzayında yine bir uzayın içinde bulunacağını söylemektedir ve bu böyle sonsuza kadar devam etmektedir (Gökberk, 1980: 30-33).

Hareket Paradoksu

Zenon harekete ilişkin ileri sürdüğü paradokslarla hareketin, değişimin ve süreksizliğin olmadığı görüşünü kanıtlamaya çalışmıştır. Zenon'un harekete ilişkin ilk paradoksu, Akhilleus ile kaplumbağa arasındaki yarış kanıtıdır. Buna göre, bu yarışta Akhilleus kendisinden biraz önce yola çıkan kaplumbağaya hiçbir zaman yetişemeyecektir. Çünkü başlangıçtaki kaplumbağa ile kendi arasındaki mesafeyi koşmak için geçen zaman içinde kaplumbağa az da olsa ilerlemiş olacaktır.

Akhilleus'un bir de bu arayı koşması gerekecektir. Ama bu arada kaplumbağa pek az da olsa yine biraz ilerleyecektir. Bu böylece sonsuza kadar devam edecektir (Aristoteles, 1997: 295). Zenon harekete ilişkin ikinci paradoksunda ise "bir koşu pistinin sonuna hiçbir zaman ulaşamazsınız çünkü pistin önce yarısını, bu yarısının da ama önce yarısını, bu yarısının yarısının da yine yarısını geride bırakmak zorundasınız bu da bu şekilde sonsuza kadar devam edecektir" anlayışına sahiptir (Aristoteles, 1997: 293). Farklı bir zaman içinde sonsuz sayıdaki uzay aralıkları geçilemeyecektir.

Zenon harekete ilişkin üçüncü paradoksu "ok paradoksudur". "Uçan ok durmaktadır" çünkü bu ok her anda belli bir noktada bulunacaktır; belli bir noktada bulunmak demek ise durmak demektir. Ama hareketin her bir anında duruyorsa ok, yolun bütününde de durmaktadır (Aristoteles, 1997: 295). Ok paradoksunda; atılan ok bölümlere, parçacıklara ayrılmış gerçek mekanda bir yer kaplamalıdır. Bunun içinde her bölüm veya parçacıkta bir an bile olsa durması gerekecektir. Bu parçacıkların sonsuz olduğunu hem de okun hareket edebilmesi için her bir anı doldurması gerektiğinden, aslında hareket ediyor bile gözükse, gerçekte hareketsizdir.

Zenon duyularımızla bir gerçeklik olarak algıladığımız hareket kavramının, aslında var olmadığını akıl yardımıyla ispatlamaya çalışmıştır. Zenon'ya göre atılan bir ok asla hareket edemez. Bir ok, bulunmadığı bir konumda zaten hareket etmiyordur, çünkü yoktur. Bulunduğu bir konumda, belirli bir anda da hareket edemez çünkü ok atıldığı noktadan varış noktasına gidene kadar katedeceği yolun her noktasında, anında bulunmak zorundadır. Bir andaki noktada bulunmak, durmak demektir. O halde, okun uçuşu sırasında her bir noktada durduğu kabul edilirse, varış noktasına hiçbir zaman varamayacaktır. Zenon'ya göre ok, diğer her şey gibi, oldukları yerde sonsuza kadar hareketsiz ve sabittirler. Hiçbir şey, ne gelecek veya geçmişte, olmadığı bir yerde bulunamaz. Böylece hareket yoktur. Aslında nesnelere daima buldukları yerde olduğundan, dün veya yarın yoktur, zamansız bir şu an vardır. Yani Zenon'nun ok argümanı yarının asla gelmeyeceğini çünkü daima

bugünün var olduğunu iddia etmektedir. Zenon'un ok paradoksunda önemli olanın şu "an" olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır.

Son kanıt ise hareketin göreceliğine dayanmaktadır. Belli bir noktalar dizisi, biri durmakta olan öteki de ters yönde ilerleyen iki dizinin yanından geçerse, aynı zamanda hem büyük hem de küçük bir mesafeyi geçmiş olacaktır. Yani bu dizinin aynı zaman içinde çeşitli hızları olacaktır. Çünkü hareket duran ya da ters doğrultuda ilerleyen dizi ile ölçülmektedir (Aristoteles, 1997: 295).

Hareket Paradoksuna Getirilen Eleştiriler

Zenon'un hareket paradoksuna Aristoteles Fizik ve Henri Bergson Yaratıcı Tekamül kitaplarında eleştiriler getirmişlerdir. Zenon'un harekete dair birinci paradoksu olan "bir yarış yolunun sonuna varamazsınız" çünkü belirli bir uzamı aşacak bir hareketin önce o uzamın yarısını, sonra yarısının yarısını, sonra yarısının yarısı vb. gibi aşmak zorunda olduğuna yani hareketin hiçbir zaman tamamlanamayacağını öne sürmektedir. Aristoteles'e göre sürekli bir hareketin herhangi bir parçası aynı hareketin bir diğer parçasından ancak gerçek bir değişiklik yapılarak, hareketin zamanıyla oynanarak ayrılabilir. Hareketin yavaşlaması ya da bir süre duraklaması gerekir; hareket durmalı ve yeniden başlamalıdır (Aristoteles, 1997: 393). Aristoteles hareketi iki şekilde bölümlere ayırmaktadır; matematiksel noktalar ki bunda hareket bölünmez ya da fiili noktalar kullanarak ki o zaman da hareket değişir ve kesintiye uğramış hareket haline gelir ve hareket tamamlanamaz (1997: 297). Aristoteles ayrıca "nesnenin hep yarı yolu geçmesi gerekiyorsa, bu yarı yolların sonsuz olduğunu, sonsuza varmanın olanaksız olduğunu düşünenlere de aynı tarzda karşı çıkmak gerekir" der (1997: 297).

Zenon'un ikinci paradoksuna göre hızlı olan ve yarışa geride başlayan Achille, daha yavaş olan kaplumbağayı geçemez; çünkü gerideki, öncelikle öndekinin harekete başladığı noktaya ulaşmak zorundadır, ulaşmaya kadar geçen sürede yavaş olan bir yol aşmış olacaktır. Aristoteles bunu ilk paradoksun değişik bir biçimi olarak görür ve aynı biçimde çözümler (Sofuoğlu, 2004: 23).

Zenon'un harekete ilişkin üçüncü paradoksu olan "havada giden ok durmaktadır", uçan bir okun hareketinin herhangi bir anında kendi boyutlarına eşit bir yer işgal ettiğini, dolayısıyla hareketinin herhangi bir anında hareketsiz olduğunu sonuç olarak da okun tüm yolculuğu boyunca hareketsiz kaldığını söyler. Aristoteles bu paradoksu "şimdinin içinde hareket yoktur" (1997: 292) ve "hareket eden şeyin doğru dürüst tanımlanmış bir uzunluğu yoktur" önermeleriyle çözmektedir. Aristoteles uzunluk, zaman ve hareket arasında ortak nitelikler olduğunu öne sürmektedir. Zaman, hareket ve uzam üçü de sürekli ve bölünebilir niceliklerdir ve biri için doğru olan bir şey hepsi içinde doğru olacak biçimde birbirleriyle ilişkilidir (1997: 256) Hareketsiz olmak zaman alır ve dolayısıyla bir nesnenin tanımlanmış bir uzunluğunun olduğunu, ancak o nesne, belli bir zaman aralığında hareketsiz ise söylenebilir (Sofuoğlu, 2004: 23)..

Bergson Zenon'un paradokslarını, hareket ve değişikliğin akıl yoluyla ifadesi sonucunda ortaya çıkmış zorluklar olarak görmektedir. Hareketi bir dizi süresizlikler, durağan konumlar, zamanı da bir dizi kesikli ve donmuş anlar olarak yorumlayan Zenon'un aksine Bergson, zamanı dinamik bir süreç, sürenin devamlı bir akışı olarak görmektedir. Bergson'a göre şimdi dinamik bir süreç olup sürenin devamlı bir akışıdır ve şimdi asla denetlenemez. Bu nedenle Bergson, Zenon'un ok hareketinin oluşturduğu hareket geçidinin bir dizi durağan parçalara bölünmesine karşı çıkmaktadır. Bergson'a (1986: 395) göre "ok, geçtiği yerlerin hiçbir noktasında asla bulunuyor değildir..., hareket bölünmez bu nedenle ok A noktasından B noktasına tek ve bölünmez hareketiyle sıçramaktadır. Ok bu sıçrama esnasında hiçbir durumda hareketsiz değildir." Bergson hareketi uzamdaki konumlarla ya da zamandaki anlarla yani hareketsiz kesitlerle yeniden kuramazsınız demektedir ayrıca ok gittiği yerde birden bire var olabiliyorsa, varolduktan sonra istenildiği kadar bölünebilir. Ancak tek bir sıçrama olan hareket bölünemez.

Bergson hareket geçidi olarak tanımladığı aşılı uzamla, hareketi birbirinden ayırır; aşılı uzam geçmiştir, hareket ise şimdidedir, mekanın aşılması eylemin

kendisidir. Aşılan mesafe bölünebilir, oysa hareket bölünemez ya da her bölmede doğası değişmeksizin bölünemez (Sofuoğlu, 2004: 85).

Film ve Hareket

Çalışmanın bu bölümünde ana amaç filmde hareketin nasıl meydana geldiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla ilk olarak, bölümün ilk kısmında “görünürde hareket” konusuna yer verilecektir. Daha sonra ikinci kısımda “filmde harekete” ve “an” kavramına değinilecektir. Bölümün son kısmında ise Eisenstein’in hareket ve kurgu anlayışına yer verilecektir.

Görünürde Hareket

Görünürde hareket konusu nesnelere normalde durağan şekilde olmasına rağmen hareket ediyormuş gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır. Görme sisteminde hareketin algılanması, fiziksel olarak hareket etmeyen nesnenin görünürde hareket ediyormuş gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bir nesnenin hareketinin algılanması için nesnenin hareketini ortaya çıkartan bütün durumların yani hareketin her anının ağızbağda algılanmasına gerek duyulmamaktadır. Göz bir nesneyi belirli aralıklarla algılayarak ve aradaki boşlukları beyinde tamamlayarak hareketi algılamaktadır. Aynı şekilde durağan resimlerin birbirini izlemesiyle de ve ard arda belirli bir hızla gösterildiğinde yanılısama olarak hareket ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2012: 176).

Görme eyleminin gözde nasıl meydana geldiği ile ilgili olarak psikoloji alanında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle fiziksel olarak hareket etmeyen nesnelere görünürde hareket ederek, hareket yanılısaması meydana gelmektedir. Hareket yanılısaması ile ilgili olarak yapılan “otokinetik etki”, “stroboskopik hareket” ve “fi fenomeni” gibi çalışmalar bulunmaktadır.

Muzaffer Şerif (1906-1988) tarafından gerçekleştirilen otokinetik etki deneyinde (1932), tamamen karartılmış bir odada, duvara yansıtılmış sabit bir ışığa sürekli olarak bakılırsa, bir süre sonra ışığın hareket etmeye başladığı görülecektir. Gerçekte ışık

sabit olduğu halde hareket ediyormuş gibi algılanmaktadır. Otokinetik etki olarak adlandırılan bu olguda hareket yanılması ortaya çıkmaktadır (Şerif, 1985: 80).

Hareket yanılması ile ilgili bir diğer kavram ise stroboskopik hareket yaklaşımıdır. Stroboskopik hareket, resimleri hareketlendirmeyi mümkün hale getirmektedir. Hareket, sabit bir nesne imgelerinin hızlı bir şekilde arka arkaya sunulmasıyla yaratılmaktadır. Böylece hareketsiz resimler ard arda getirilerek görünürde hareket oluşturulmaktadır. Sinemada hareketin temelini oluşturan bu yaklaşım gerçekte hareketsiz resimlerin arka arkaya getirilmesiyle oluşturulmaktadır (Rathus, 2008: 159). Max Wertheimer tarafından gerçekleştirilen ve fi fenomeni (1912) olarak adlandırılan deney de aslında stroboskopik hareketin basit bir şeklini oluşturmaktadır. Her ikisi de süreklilik ilkesinden oluşmaktadır. Yani, arka arkaya gelen resim ya da ışık noktalarının bir birim olarak algılanması sonucu hareket algısı oluşmaktadır. Fi fenomeni laboratuvarında tamamen karartılmış bir odada yan yana duran iki ışık kaynağının sırasıyla yakılıp söndürülmesi sonucunda bir süre sonra artık yanıp sönen ışık kaynağından ziyade hareket eden bir ışık çizgisi ya da dönen bir ışık çemberi görülecektir (Rathus, 2008: 159).

Hareket ile ilgili bu üç yaklaşım da aslında hareketsiz olan durağan ışık, görüntü ya da anların yanılma ile nasıl hareketli gözüktüğünü ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Gerçekte hareketsiz olan ışık kaynakları ard arda gelerek bir göz yanılmasına sebep olmaktadır ve görünürde hareket meydana gelmektedir. Benzer bir durum filmdeki harekette de görülmektedir.

Filmde Hareket

Filmde hareket, hareketsiz anlardan oluşan karelerin ard arda gelmesiyle oluşmaktadır. Hareketsiz anlar projektörün önünden saniyede 24 kare olacak şekilde geçmektedir. Böylece hareketsiz anlardan yeni bir hareket oluşturulmaktadır.

Bergson'un (1986: 310) "ayrıcalıklı anlar ve herhangi anlar" yaklaşımları an kavramının anlaşılmasında ve Zenon'un hareketine ilişkin görüşlerinin filme

uyarlanmasında önem taşımaktadır. Bergson için filmde hareket, sinematografik bir yanılısamadan öteye gidememektedir. İnsan algısına benzer bir şekilde işleyen sinematografik hareket, gerçek bir hareketi asla sunamamaktadır (1986: 305). Gilles Deleuze için felsefesinin oluşumunda ana kaynaklardan birisini Bergson'un düşünceleri oluşturmaktadır. Bergson'un sinematografiye olan olumsuz yaklaşımının aksine Deleuze, sinema ile yeni bir felsefe oluşturulabileceğini söyleyerek sinematografik hareketi önemsemektedir (2014: 11-19).

Bergson'a (1986: 320-330) göre hareketi yeniden kurmanın ayrıcalıklı ve herhangi an olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Antik dönemde hareket, hareketin biçimlerine ve ideallerine bağlandığı ayrıcalıklı anlara göre belirlenmekteydi. Ayrıcalıklı anlarla ifade edilen, hareketin özel anlarının çağrışımıdır yani bir düşme eyleminde önemli olanın hareket eden nesnenin ilk çıktığı nokta ve varış noktası olarak belirlenmesidir. Herhangi anda ise hareketin başlangıç ya da sonucuna değil hareketin her aşamasına olan ilgidir. Zenon'nun harekete ilişkin görüşleri hareketin herhangi anına karşılık gelmektedir. Yine bilim de Zenon'nun harekete dair görüşlerinden etkilenmiştir. Çünkü modern bilim hareketi böler, parçalar ve yeniden oluşturma eğilimindedir.

Filmde hareket insan algısının işleyişi gibi hareketli anlardan ziyade hareketsizlikler üzerine kurularak bu anların ard arda eklenmesiyle oluşturulduğu söylenebilir. Filmde hareketin oluşumu ile ilgili olarak özellikle Herbert Zettl'in görüşleri önem taşımaktadır.

Zettl (1999) filmde ve videoda hareketin nasıl meydana geldiğini ve hareketin yapısal öğelerini açıklarken Zenon ve Bergson'un görüşlerinden yararlanmıştır. Zettl, filmde hareket konusunu, hareketi bir yanılısama olarak gören, sürekli bir hareketin olamayacağını ve hareketin durağan anlardan oluştuğunu savunan Zenon'nun fikirlerinden hareketle açıklarken; videoda hareketin oluşumunu, evrenin sürekli bir akış içinde olduğunu ve hareketin bölünemeyeceğini savunan Bergson'un görüşlerinden hareketle açıklama yoluna gitmiştir (1999: 225).

Filmdeki hareketin Zenon'nun ok paradoksunda olduğu gibi bir yanılsama olduğunu, filmde hareketin aslından olmadığını, ard arda gelen karelerin insan zihninde hareket yanılsaması oluşturduğunu ifade eden Zettl, filmde tek gerçek hareketin film karelerinin projektör önünden geçmesi ile oluşturduğunu eklemektedir (1999: 227).

Filmde hareketi Zettl, Zenon'nun hareket kuramından esinlenerek açıklama yoluna gitmiştir. Buna göre filmde yer alan her bir kare hareketsiz ve donuk olarak bulunmaktadır. Hareketsiz olarak bulunan donuk kareler projektör önünden geçerek ansal algısında hareketim oluşumuna olanak sağlamaktadır (Kılıç, 2000: 79).

Eisenstein Sineması

Eisenstein'e (Sütcü, 2015: 109) göre, sinemanın kitleleri etkileyen bir sanat olarak ortaya çıkması dış dünyanın aynen sinema perdesine aktarılmasıyla ve çekilen fotoğrafların ard arda eklenmesiyle de bu gerçekleşmez. Eisenstein, sinemanın kitleleri etkileyen bir sanat olmasının görünen imgeler içindeki görünmeyen anlamların ortaya çıkarılarak yeni anlamların çağrışımları ile mümkün olmaktadır. Sinemanın bu etkisinin ortaya çıkması kurguyla sağlanan ani etki ile mümkün olmaktadır. Eisenstein sinemasında ana yaratım aracı kurgudur. Ona göre "sinema her şeyden önce kurgudur" (1985: 42).

Sinemanın düşünsel boyutunun olabileceğini ortaya koyan ilk sinemacılardan birisi Eisenstein'dir. Kuramını düşünce olarak "diyalektikte", uygulama olarak ise "kurguda" temellendiren Eisenstein için her sanat yapının ve her türlü sanatın varlığa gelişinde "çatışma" önemli bir rol oynamaktadır. Sanatın görevi varlığın çelişkilerini ortaya koymaktır. Bu açıdan bakıldığında Eisenstein'e göre sanat, doğal varlık ile yaratıcı hayal gücü arasındaki bir çatışmanın ürünüdür (1984: 15).

"Sanatın işi; doğası gereği, yaratıcı eğilim ile doğal varoluş arasındaki organik dural ile tek amaçlı girişim arasındaki çatışmadır. Bu tek amaçlı girişimin aşırı büyümesi, yani akılcı mantığın kurallarının uygulanması, sanatı matematik teknikçiliğin kemikleşmiş

kalıbına sürükler. Yağlıboya manzara topografya haritasına; bir San Sebastian tablosu, anatomi resmine dönüşür. Organik doğallığın aşırılışması, yani organik mantık ise, sanatı biçimden yoksunluğa indirger. Zira doğa, varoluşun edilgin kuralı gereği organik biçimin sınırır. Akılcı biçimin sınırı ya da üretimin etkin kuralı ise çatışmadır. Öyleyse sanat, çatışma ile doğanın kesiştiği yerde aranmalıdır. Organik biçim mantığı karşısında akılcı biçim mantığı; çatışmada sanatsal biçimin diyalektiğini üretir. İkisinin karşılıklı faaliyeti, yalnızca zaman–mekan sürekliliğinde değil, aynı zamanda mutlak düşünce alanında da dinamizmi oluşturup belirler” (Eisenstein, 1984: 57-58).

Bu anlayıştan yola çıkan Eisenstein; kurgu kuramını laboratuvar koşullarında ve bilimsel yoldan ele alarak geliştirmiştir. Çalışma prensibinin doğası gereği, kurgu çeşitleri birbirinin devamı niteliğindedir. Bunlar kopuk olarak ele alınamaz; gelişim sırasına göre değerlendirilebilir (1984: 57-58).

Çekim içerisindeki bu çatışma araçları aracılığıyla, çekimin anlamsal içeriği meydan çıkar. Eisenstein için ise sinemanın anlamı, çekimler arasındaki çatışmayla yani kurgunun sonucunda ortaya çıkar. Çekimler her ne kadar kendi içlerinde gizil ya da gerçek çatışma öğeleri taşıyalar da, anlam asıl oluşumunu bunlar aracılığıyla değil, komşu çekimlerle olan ilişkide yani çatışmada bulur. Çekimlerin birbirleriyle karşılaşmasından doğan çatışma yeni bir niteliğe yol açar. Bu niteliği Eisenstein şu şekilde açıklar:

“Hangi çeşitten olursa olsun iki parçası yan yana getirildi mi, bu parçalar bu yan yana getirişten doğan yeni bir kavrama, yeni bir niteliğe ister istemez yol açarlar. Bu yalnız sinemaya özgü bir koşul değil, iki olguyu, iki olayı, iki nesneyi yan yana getirdiğimiz her durumda her zaman rastladığımız bir olaydır” (1985: 398).

Eisenstein için çekimlerin çatışması sonucunda bambaşka bir kavramın ortaya çıkabileceği düşüncesi Japon-Çin kavramsal yazısında (ideogram) rastlanan bir olgudur. İşte bu olgu ile Eisenstein’ın kurgu kuramı şekillenecektir: “Sonraları, beni bu denli güçlükler pahasına Doğunun saygıdeğer dillerinin bu düşünce ve yazı

biçimleriyle karşı karşıya getiren yazgıya ne denli minnettar kaldım. Çünkü daha sonra kurgunun niteliğini kavramama yardımcı olan da işte bu olağanüstü düşünce biçimiydi” (1985: 399).

Deleuze’e (1989’dan akt. Sütçü, 2015: 101) göre Eisenstein için sinemada en önemli anlatım araçlarından birisi, çerçevede görünen ilk film karesinin izleyici üzerinden bıraktığı “ani etkidir”. Ani etki, sinematografik imgenin çapraz montaj yoluyla düşüncede bir şok etkisi yaratarak ve düşüncüyü harekete geçirerek düşüncenin ön plana çıkarılmasını içermektedir. Filmde çerçeve üzerinden görünen her karenin ya da her anın bir anlam içerdiği ve bütünle birleşerek de yeni bir anlamın oluşumuna kaynaklık ettiği söylenebilir.

Eisenstein’ın çarpıcı, ölçümlü, üsttitremsel, dizemsel, titremsel, anlıksal ve çağrışımsal adı verilen, yedi ana sınıfta irdelenen kurgu çeşitlerine kurgu yöntemleri de denilir. Bu kurgu sınıfları birbirleriyle çatışma ilişkilerine girdiklerinde “kurgu yapıları” olurlar. Bu hiyerarşide görüldüğü gibi, bunlar birbirini yansıtan, birbiriyle çatışan; karşılıklı ilişkiler kurarak her birinin örgensel olarak diğerinden oluştuğu, gittikçe daha fazla belirginleşen bir kurgu çeşidine ilerlendiği kolaylıkla gözlenebilir. Ölçümlü kurgudan dizemli kurgu katmanına geçiş çekim uzunluğuyla görüntü içindeki devinim arasında bir çatışma yaratır. Üsttitremsel kurgu ise, çekimin temel titremiyle, dizemsel ve titremsel ilkeleri arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Evrensel kurgu çeşitlerinin kaynağı da Eisenstein’ın sınıflandırmasına dayanır. (Eisenstein, 1985: 94-95).

Eisenstein için sinemanın önemi durağan karelerin ard arda getirilerek görünürde bir hareketin oluşumundan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Sinema her şeyden önce eğer kitleleri etkileyen bir araç olacaksa anlam üretimine katkıda bulunması gerekmektedir. Anlamın çatışmadan doğduğunu savunan Eisenstein için sinemada da aynı şekilde anlam donuk karelerin birbiriyle çatışması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eisenstein için her bir film karesi tek başına bir anlam

barındırmakla beraber bir diğerkareyle yan yana gelerek yeni bir anlam potansiyeli de taşımaktadır.

Atraksiyon Sinemasında Hareket Felsefesi

Çalışmanın bu bölümünde, Tom Gunning'in atraksiyon sineması olarak ifade ettiği sessiz dönem sinemanın ilk yıllarında yapılan filmlerin hareket felsefesi üzerinden değerlendirmesi yapılacaktır. Erken dönem sinema tarihi üzerine çalışmaları bulunan Gunning, 1906 öncesi sinemaya, "atraksiyon(lar) sineması" adını vermektir. 1906'dan sonra yapılan filmlerde anlatı sinemasının egemen olduğunu ifade eden Gunning, atraksiyon sinemasının ise daha çok avangard özellikler taşıyarak varlığını devam ettirdiğini ifade eder (2006). Atraksiyon sinemasının temel özellikleri arasında; seyirciyle kurulan farklı ilişkinin yansıması olarak oyuncuların sürekli olarak kameraya bakmaları, ekran dışı alanın gözükmemesinden dolayı ilginin kadraj içinde olması ve kendi içine kapanmış olan kurmaca dünyayı kırmak için kendini sergileyen karakterlerle dolu olması bulunmaktadır. Bu bakımdan Gunning, atraksiyon sinemasının, anlatı sinemasının dikizlemeci özelliğinin aksine teşhirci bir yapısının bulunduğunu ifade eder (2006).

Sessiz dönem sinemanın ilk yıllarında yapılan filmler "hareketin çekiciliğini ön plana çıkar(maktaydılar)" (Abisel, 2019: 53). Lumiere kardeşlerin yaptıkları filmlerle başlayan süreç sonraki yıllarda kısa filmlerle devam etmiştir. *Bahçivan'ın Sulanışı (L'Arroseur Arrosé – 1895)*, *Démolition d'un mur (1896)* ya da *Fabrikadan İşçilerin Çıkışı (La sortie de l'usine Lumière à Lyon 1895)* gibi filmlerde sabit kamera ile insanların hareketlerinin kaydedildiği bir anlayış hakimdir. Burada önemli olan karakterlerin hareketi olup kendilerini sergileme anlayışı hakimdir.

"Atraksiyonlar sineması görsel merak yaratarak ve heyecan verici bir seyirlik, kurmaca ya da belgesel, yani kendi başına ilginç düşer. Gösterilecek atraksiyonun sinemasal bir doğası da olabilir. Yukarıda anlatılan ilk dönem ayrıntı çekimler ya da filmin orijinalliğini sinemasal bir manipülasyonun (ağır çekim, geri geri oynatma, yer değiştirme, çoklu pozlama gibi) oluşturduğu hile filmleri buna örnektir. Kurmaca

durumlar büyük ölçüde gaglar, vodvil numaraları ya da şoke edici, merak uyandıran olayların (idamların, son dönem olaylarının) yeniden üretilmesiyle sınırlıdır. Bu film yapımı yaklaşımını, bir atraksiyonun sinema şovmeni tarafından izleyenlere sunulduğu doğrudan seyirciye hitap belirlenir” (Gunning, 2006).

Bu dönemde yapılan filmlerde hareket felsefesinin bir yansıması olarak karakterlerin abartılı hareketlerine bağlı olarak bir durum aktarmaktan ziyade bir eylem yansıttıkları görülmektedir. Bu bazen bir müzikalle gerçekleşirken kimi zaman teşhirci özelliklere uzanan dans sahneleriyle yapıldığı görülmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmada genel olarak, Zenon’un hareket paradoksundan yola çıkarak filmde hareketin nasıl oluştuğu ve bu konuya ilişkin yaklaşımlar ve eleştirilere yer verilmiştir. Daha sonra Henri Bergson’un hareket ve zamana ilişkin görüşlerine değinilmiştir. Tom Gunning’in “atraksiyon sineması” olarak adlandırdığı sessiz dönem filmlerinin hareket felsefesi ile değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışma sonunda ulaşılan bir sonuç filmde hareketin analog sistemde pelikül üzerine Zenon’un ortaya attığı ok paradoksuna benzer şekilde işlediğidir. Yapılan çeşitli psikolojik deneylerle de desteklenen hareket yanılması ya da görünürde hareket olgusu, Zenon’un durağan anlarını işaret etmektedir. Ayrıca filmde de hareket yine aynı şekilde durağan anların ard arda gelerek yeni bir hareketin ortaya çıkmasından oluşmaktadır. Filmde hareket ve zamanın Henri Bergson görüşlerinden hareketle düşünüldüğünde dijital sinemaya karşılık geldiği görülmüştür.

Filmde hareket olgusunu geliştirdiği kurgu anlayışı ile yeni bir tarzda işleyen Eisenstein özellikle “an” kavramından hareketle yeni bir sinema dilli geliştirdiği söylenebilir. Eisenstein için sinemada her bir donuk kare kendi başına bir anlam ifade etmesinin yanında bir başka kareyle bağlantı içine geçerek de yeni bir anlam kazanma potansiyeli taşımaktadır.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİN BELGELERİ

Söz konusu bu çalışmada etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde bir çalışma olmadığından dolayı etik kurul onayı aranmamıştır.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (2019). *Sessiz sinema*. Ankara: Deki Yayınları

Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aristoteles. (1985). *Metafizik*. (Çev. Ahmet Arslan). (3. Baskı). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Aristoteles. (1997). *Fizik*. (Çev. Saffet Babür). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aslan, H. (2007). Sokrates öncesi filozofların doğa anlayışında dayanışma. *Kaygıgüz*

Bergson, H. (1986). *Yaratıcı evrim*. (Çev. Şekip Tunç). İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Bolay, S. H. (2009). *Felsefe doktrinleri ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayınları.

Cevizci, A. (2003). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Copleston, F. (1990). *Ön-Sokratikler, sokrates ve dönemi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Deleuze, G. (2014). *Sinema 1 hareket imge*. (Çev. Soner Özdemir). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Gökberk, M. (1980). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gunning, T. (2006). The Cinema of Attraction[s]: Early Film, Its Spectator and the Avant- Garde. W. Strauven (Ed.), *The Cinema of Attractions Reloaded* (s. 381-388). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Eisenstein, S. M. (1984). *Film duyumu*. (Çev. Nijat Özön) İstanbul: Payel Yayınevi.

Eisenstein, S. M. (1985). *Film biçimi*. (Çev. Nijat Özön). İstanbul: Payel Yayınevi,

- Kılıç, L. (2012). *Fotoğraf ve sinemanın toplumsal tarihi*. (2. Baskı) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, L. (2000). *Görüntü estetiği*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Kranz, W. (1984). *Antik felsefe: metinler ve açıklamalar* (Çev. Suad Y. Baydur) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Lacey, R. A. (1986). *A dictionary of philosophy*. London: Routledge.
- Laertios, D. (2009). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. (Çev. Candan Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Platon. (2009). *Diyaloglar*. (Çev. Teoman Aktürel). (5. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2011). *Parmenides*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Rathus, S. A. (2008). *Psychology: Concepts and connections*. Belmont: Wadsworth.
- Sena, C. (1964). *Büyük filozoflar ansiklopedisi*. (4. Cilt). Ankara: Okat Yayınevi.
- Sofuoğlu, H. (2004). *Düşüncenin sinematografik yapısı: Hareket, zaman ve görüntü*. Eskişehir: Esbav Yayınları.
- Sütcü, Ö. Y. (2015). *Gilles Deleuze'de imge hareketi olarak sinemanın felsefesi*. Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Şerif, M. (1985). *Sosyal kuralların psikolojisi*. (Çev. İ. Sandıkçioğlu) İstanbul: Alan Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Zettl, H. (1999). *Sight sound motion: Applied media aesthetics* (Third Edition). California: Wadsworth Publishing Company.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detection softwares. No plagiarism detected.

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.